

मुंबई येथील उच्च न्यायालयात
रिट याचिका क्रमांक - ६७३५/२०२४

चरणजीत सिंह चंद्रपाल

...याचिकाकर्ते

विरुद्ध

विकास मारुती पानसरे व इतर

...उत्तरदाता

चरणजीत सिंह चंद्रपाल, याचिकाकर्ते स्वतःहून

मिस. नायरा जीजीभाँय यांच्यासह अरुण पणिकर, विनय नायर, रश्मी मोरे आणि झिको फर्नांडिस उत्तरदाता क्रमांक १ ते ३ चे वकील उपस्थित होते.

आशुतोष मिश्रा, उत्तरदाता क्रमांक ५ – यू.ओ.आय. चे वकील

सरकारी वकील श्री. पी. पी. काकडे सह, सरकारी वकील श्रीमती टी. एन. भाटिया राज्यातर्फे.

कोरम : ए. एस. चांदूरकर व

जितेंद्र जैन, जे. जे.

दिनांक : ७ मे २०२४.

- 1) निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांनी ३० मुंबई दक्षिण मध्य लोकसभा मतदारसंघाच्या ४ मे २०२४ रोजी दिलेल्या आदेशाला या रिट याचिकेत आव्हान देण्यात आले आहे. त्या आदेशाद्वारे याचिकाकर्त्याने संबंधित मतदारसंघातून संसदीय निवडणूक

लढविण्यासाठी सादर केलेला उमेदवारी अर्ज अपूर्ण असल्याचे कारण देत फेटाळण्यात आला.

- 2) याचिकाकर्त्याने सादर केले आहे की, ३ मे २०२४ रोजी त्यांनी आपला उमेदवारी अर्ज सादर केला होता. निवडणूक कार्यक्रमानुसार उमेदवारी अर्जाची छाननी ४ मे २०२४ रोजी होती. याचिकाकर्त्याच्या उमेदवारी अर्जात काही रिक्त जागा होत्या. त्रुटी दूर करण्यासाठी वेळ देण्यात येईल, असे तोंडी कळविण्यात आल्याचे याचिकाकर्त्याचे म्हणणे आहे. मात्र, ४ मे २०२४ च्या आदेशान्वये त्यांचा उमेदवारी अर्ज अपूर्ण असल्याचे सांगून फेटाळण्यात आला. त्यामुळे याचिकाकर्त्याला आता उमेदवारी अर्जात आवश्यक तपशील दुरुस्त करण्याची संधी देण्यात यावी, जी अल्पावधीत करता येईल, असे सादर करण्यात आले आहे. त्यामुळे याचिकाकर्त्याला आगामी निवडणुकीत सहभागी होता येणार आहे. अशाच कारणास्तव इतरही अनेक नामकरणअर्ज फेटाळण्यात आले, असा आग्रह धरला जात आहे. याचिकाकर्त्याला सार्वत्रिक निवडणूक लढविण्याची इच्छा असल्याने न्यायाच्या हितासाठी उमेदवारी अर्जातील त्रुटी दूर करण्याची संधी देण्यात यावी, अशी विनंती करण्यात आली आहे.
- 3) उत्तरदाता क्रमांक १ ते ३ च्या वकील नायरा जीजीभोंय यांनी रिट याचिकेच्या ग्राह्यतेवर प्राथमिक आक्षेप नोंदवत म्हटले आहे की, एन. पी. पोन्नूस्वामी विरुद्ध

निवडणूक अधिकारी, नमःकल मतदारसंघ आणि इतर, ए.आय.आर. १९५२ एस.सी. ६४ या खटल्यातील न्यायालयाने घालून दिलेला नियम लक्षात घेता निवडणूक प्रक्रिया सुरु झाली असल्याने रिट याचिकेवर सुनावणी घेण्यास परवानगी दिली जाणार नाही. भारतीय राज्यघटनेच्या कलम ३२९ (ब) मधील तरतुदींचा संदर्भ दिला जातो आणि असे सादर केले जाते की निकाल जाहीर झाल्यानंतर याचिकाकर्त्यास वैधानिक उपायांचा लाभ घेता येईल. दिवाणी रिट याचिका (मुद्रांक) क्रमांक २६/२०२१ मधील पूर्ण पीठाच्या निर्णयावर आधार ठेवण्याची मागणी केली जात आहे. (कर्मवीर तुळशीराम औताडे आणि ओ.आर. व्ही. राज्य निवडणूक आयोग, मुंबई आणि इतर) १३ जानेवारी २०२१ रोजी संबंधित रिट याचिकांसह. त्यामुळे ही रिट याचिका ग्राह्य धरण्यास पात्र नाही, असा युक्तिवाद करण्यात आला आहे. उत्तरदाता क्रमांक ४ चे अभ्यासू सरकारी वकील श्री. पी. पी. काकडे यांनी उत्तरदाता क्रमांक १ ते ३ च्या वतीने युक्तिवाद स्वीकारला.

- 4) याचिकाकर्ते तसेच उत्तरदाता यांची बाजू मांडणारे विद्वान वकील यांस ऐकले. रिट याचिकेच्या ग्राह्यतेवर प्राथमिक आक्षेप घेण्यात आल्याने सुरुवातीलाच त्याचा विचार करणे आवश्यक ठरेल. याचिकाकर्त्याचा उमेदवारी अर्ज फेटाळण्याचा आदेश निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांनी ४ मे २०२४ रोजी दिला आहे. भारत

निवडणूक आयोगाने २६ एप्रिल २०२४ रोजी अधिसूचना जारी करून संसदीय निवडणुकीची निवडणूक प्रक्रिया सुरू झाली आहे, यात वाद नाही. सध्याच्या निवडणुकीसाठी ३ मे २०२४ पर्यंत उमेदवारी अर्ज भरायचे होते आणि त्याची छाननी ४ मे २०२४ रोजी करायची होती. गरज पडल्यास २० मे २०२४ रोजी निवडणुका होणार आहेत. या संदर्भात, भारतीय राज्यघटनेच्या कलम ३२९ (ब) मधील तरतुदींचा संदर्भ घेता येईल, जे निवडणूक प्रकरणांमध्ये न्यायालयांच्या हस्तक्षेपास प्रतिबंधित करते. संसदेच्या सभागृहाच्या निवडणुकीचा प्रश्न अशा प्राधिकरणाकडे सादर केलेल्या निवडणूक याचिकेद्वारे आणि योग्य विधिमंडळाने केलेल्या कोणत्याही कायद्याने तरतूद केलेल्या पद्धतीनेच विचारला जाऊ शकतो. त्यासंदर्भातील अधिसूचना जारी करण्यापासून ते अशा निवडणुकीचा निकाल जाहीर होईपर्यंतची संपूर्ण प्रक्रिया 'निवडणूक' या शब्दात समाविष्ट आहे, हे सर्वमान्य आहे. एन. पी. पोन्नूस्वामी (सुप्रा) प्रकरणात सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेल्या अग्रगण्य निर्णयात परिच्छेद १२ मध्ये खालीलप्रमाणे म्हटले आहे :

१२. मला असे वाटते की राज्यघटनेच्या भाग १५ मध्ये "निवडणूक" हा शब्द व्यापक अर्थाने वापरला गेला आहे, म्हणजे एखाद्या उमेदवाराला विधिमंडळात परत आणण्यासाठी करावयाच्या संपूर्ण प्रक्रियेची सांगड घालण्यासाठी. अनुच्छेद ३२४ मधील "निवडणुकांचे

आचरण" या शब्दाचा वापर विशेषतः व्यापक अर्थाकडे लक्ष वेधतो आणि तो अर्थ कलम ३२९ (ब) सह भाग १५ मध्ये होणाऱ्या इतर तरतुदींमध्येही सातत्याने वाचला जाऊ शकतो. लोकशाही देशातील निवडणुकांबद्दल बोलताना 'निवडणूक' या शब्दाला एवढा व्यापक अर्थ आहे, हे या विषयावरील बहुतेक पुस्तकांमध्ये आणि या विषयाशी निगडित अनेक प्रकरणांमध्ये एक प्रश्न उपस्थित केला जातो, तो म्हणजे निवडणूक कधी सुरू होते.

5) मंदा जगन्नाथ विरुद्ध के. एस. रत्नम आणि इतर., (२००४) ७ एस.सी.सी. ४९२

मध्ये परिच्छेद १२ ते १५ मध्ये खालीलप्रमाणे निर्णय घेण्यात आला आहे :

12. आमच्या मते, प्रथम उत्तरदाताने सादर केलेला हा फॉर्म बी नाकारणे निवडणूक निर्णय अधिकारी योग्य आहे की नाही हा उच्च न्यायालयाने आपल्या रिट अधिकारक्षेत्राचा वापर करून निर्णय घेण्याचा विषय नाही. हा मुद्दा एखाद्या नाराज पक्षाने निवडणूक याचिकेतच मांडला पाहिजे.
13. भारतीय राज्यघटनेच्या अनुच्छेद ३२९ (ब) अन्वये अशा प्राधिकरणाकडे सादर केलेली निवडणूक याचिका वगळता आणि योग्य विधिमंडळाने केलेल्या कायद्यात तरतूद केल्याप्रमाणे संसदेच्या सभागृहात किंवा राज्याच्या विधिमंडळाच्या सभागृहांच्या निवडणुकीला आव्हान देण्यास विशिष्ट मनाई आहे. संसदेने लोकप्रतिनिधी कायदा, १९५१ लागू करून अशा निवडणुकांवर प्रश्न चिन्ह

उपस्थित करण्यासाठी अशा व्यासपीठाची तरतूद केली आहे, त्यामुळे कलम ३२९ (ब) अन्वये आरपी कायद्यांतर्गत स्थापन करण्यात आलेल्या अशा मंचाशिवाय अन्य कोणतेही व्यासपीठ कोणत्याही निवडणुकीविरोधात तक्रार दाखल करू शकत नाही.

14. निवडणूक अधिसूचना प्रसिद्ध झाल्यानंतर सक्षम अधिकार याने केलेल्या कोणत्याही कृतीचा अर्थ या न्यायालयाच्या विविध प्राधिकरणांनी "निवडणूक" या शब्दाची न्यायालयीन व्याख्या केली आहे.
15. पोन्नूस्वामी मध्ये या न्यायालयाने म्हटले आहे : भारतातील निवडणुकांच्या कायद्यात निवडणूक प्रक्रियेशी निगडित बाबींवर दोन हल्ले व्हायला हवेत असा विचार केला जात नाही, एक घटनेच्या कलम २२६ अन्वये उच्च न्यायालयाच्या असाधारण अधिकारक्षेत्राचा वापर करून न्यायालयांचे सर्वसाधारण अधिकारक्षेत्र स्पष्टपणे वगळण्यात आले आहे.

- 6) ४ मे २०२४ रोजीच्या आदेशाचा अभ्यास केल्यास असे दिसून येते की याचिकाकर्त्याने आपला उमेदवारी अर्ज सादर केल्यानंतर ३ मे २०२४ रोजी दुपारी १२:३५ वाजता त्यातील त्रुटी/ त्रुटींची माहिती देण्यात आली. ४ तारखेला सकाळी ११ वाजेपर्यंत दर्शविलेल्या त्रुटी दूर करण्यात याव्यात, असे त्यात नमूद करण्यात आले होते. ४ मे २०२४ रोजी सकाळी ११ वाजता नामनिर्देशनपत्रांची छाननी सुरू

झाली. त्रुटी दूर झाल्या नसल्याचे निदर्शनास आले. उमेदवारी अर्जातील नऊ त्रुटी/ रिक्त जागांचा उल्लेख केल्यानंतर निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांनी १९५१ च्या कायद्यातील कलम ३३ आणि ३६ मधील तरतुदींचा संदर्भ दिला आहे. त्यानंतर ज्या त्रुटी दूर करण्यात आल्या नाहीत, त्या पुरेशा स्वरूपाच्या असल्याचे निदर्शनास आल्याने त्यांनी उमेदवारी अर्ज फेटाळून लावला. १९५१ च्या कायद्याच्या कलम १०० (१) (क) अन्वये कोणताही उमेदवारी अर्ज अयोग्य रीतीने नामंजूर करणे हा निवडणूक अवैध ठरविण्याचा आधार आहे.

- 7) ठरलेली कायदेशीर स्थिती लक्षात घेता, हे स्पष्ट आहे की निवडणुकीदरम्यान मध्यवर्ती प्रक्रियेदरम्यान घेतलेल्या कोणत्याही निर्णयाला कोणतेही आव्हान राज्यघटनेच्या अनुच्छेद २२६ अन्वये ग्राह्य धरले जाऊ शकत नाही. भारत आणि लोकप्रतिनिधी कायदा, १९५१ (थोडक्यात "१९५१ चा कायदा") अन्वये देण्यात आलेल्या उपाययोजनांचा लाभ निवडणुका संपल्यानंतर घ्यावा लागेल. ४ मे २०२४ च्या आदेशात याचिकाकर्त्यांचा उमेदवारी अर्ज अपूर्ण असल्याचे आणि त्रुटी लक्षणीय स्वरूपाचे असल्याचे निदर्शनास आणून देऊन तो फेटाळला जातो. कलम १०० (१) (क) अन्वये त्यासंदर्भातील उपाय योजना करण्यात आली आहे. १९५१ चा कायदा आणि तो उपाय निवडणूक याचिका दाखल करून वापरता येतो. त्या दृष्टीने २६ एप्रिल २०२४ रोजी अधिसूचना जारी करून निवडणूक प्रक्रिया सुरू

झाली असल्याने भारतीय राज्यघटनेच्या कलम ३२९ (ब) मधील तरतुदी स्पष्टपणे आकर्षित झाल्या आहेत. उमेदवारी अर्ज फेटाळल्यानंतर आता याचिकाकर्त्याला त्यातील त्रुटी दूर करण्याची परवानगी देणे म्हणजे निवडणूक प्रक्रियेत हस्तक्षेप करण्यासारखे होईल. त्यामुळे निवडणूक प्रक्रियेच्या पार्श्वभूमीवर या रिट याचिकेवर सुनावणी घेण्यास आमचा कल नाही. निवडणूक संपल्यानंतर याचिकाकर्त्याला १९५१ च्या कायद्याच्या कलम १०० अन्वये उपाय योजना घेण्याचे स्वातंत्र्य असल्याने रिट याचिकेवर सुनावणी होत नाही. त्यानुसार त्याची विल्हेवाट लावली जाते. पक्षांचे सर्व युक्तिवाद स्पष्टपणे खुले ठेवण्यात आले आहेत.

जितेंद्र जैन, जे.

ए. एस. चांदूरकर, जे.

अस्वीकरण-

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X